

VI.

Близилося до другої Пречистої. На дворі запахло осіню. Люде обробились, обжались, скінчили возовицю. На дворах біля клунь стояли гордо, мов князі в золотих шапках, стоги и скирти пашні. В клунях готіли ціпи, виготовляючи озиме насінє. Баби порались в городах, вибираючи за суха картоплю и визбираючи біб, фасолю, соняхи и инче. На нивах йшла сійба. На деревах показався де-не-де жовтий лист; гудина на огірках и кавунах почорніла: був вже морозець и придавив її. Усе віщовало кінець літа.

Близився и Джурові час покидати Жуківку.

В Кулики привернула на зимівлю рота піхотинців: тут же призначено бути и баталіонному двору. Вечорами куликівска вулиця стала оглашатись солдацькими піснями. Нераз тихим вечером долітала и в Жуківку московско-солдацька пісня:

„Командир нашъ прилетѣль,
Веселитесь нам вельѣль!
— „Веселитесь ребята,
Веселитесь молодцы!..“

И дивне діло! ся „весела“ пісня наводила журбу на всю Жучишину семью! Сама Жучиха, як вчує було, що солдати співають, швидче зачиниться собі в хаті так, щоб до неї не доходив голос пісні. Соня и Рися завсігди од солдацької пісні становились на якийсь час замисленими и журливими, а Семен солдацькі пісні звав „вічною памятю“ по вбитій українській волі!

У купі з солдатами явились у Куликах и чотири репрезентанти воєнної інтелігенції: баталіонний майор Сопун, ёго адъютант прапорщик Оскерка, ротний капітан Иванов и другий прапорщик Маслоковський. Незабавом усі вони познакомились з Жучихою. Треба й нам з ними познакомиться. Сопун родом був з сосницького повіту: син незаможнёго полупанка — як и усі полупанки без освіти, без розвою, з крепацькими думками. Навчившись чому Бог послав у повітовій школі, Иван Гаврилович Сопун записався в якийсь піхотний полк, ходив „усмирять“ Венгра, був недалеко и від Севастополя у кримску баталію, виганяв з лісів України и Подоля Ляшків з „золотими грамотами“ и за 33 роки „безпорочної служби Богу и царю“ дотяг до майорского чину. Вештаючись по світу між людьми усякого стану и читаючи часом де-що, Сопун так натерся, що в бесіді не зразу показувалась ёго мала просвіта. Одначе солдатчина не звернула Сопуна на Великоросса, або на „всероссийского підданка“, він зостався Українцем. З природи добре серце Сопуна не закорявило, не зачерствіло и не раз не два щимило ёго тими болями, котрі щимлять народне серце. Але літа й солдатчина, жите нежонатого, жите в мандрівках, в походах вивітрили з Сопуна енергію: майор наш був зовсім підтоптаний чоловік! И не диво! ёму було 52 роки, хоча з лица, та ще було як підголиться, як підпережеться срібним поясом, причепить шаблюку, обвіситься хрестами та медалями, так видає чоловіка літ 35! Найтруднішим часом для Сопуна був час зараз після їжі: не вспе він встать з-за столу, не вспе перехреститься, як очи в ёго вже й злипаються, соловіють! так и верне майора до сну; так він и куняє. Через то-то він и не любив у гостях обідать! Примітно ще в Сопуна було те, що він не вмів розказувать коротко, и те, що можна виговорить в двадцять слів, він так розтягне, що стало-б на цілу друковану сторону. Приміром: треба ёму розказать, що він бачив, як жид обшахрував селянина: — майор и почне свою річ з того, як він того дня встав, як убрався, як розсердився на свого „деньщика“ и т. д., одно слово: розкаже усе

те, що було з ним — як до того часу покіль він побачив жида й селянина, так и після того, як він покинув їх!.. В загалі ж сказать, майор був чоловік добрий й чесний, хоча важкий й скучний.

За те адъютант ёго Литвин Оскерка був вже дуже швидкий и веселий; мягкий наче віск и гнучкий — наче шиляга. Знав він, де треба зігнуться, де випрямиться; перед ким задрать кирпу, перед ким одкополить губу, де треба всміхнуться, де промовчать; де быть низше води, тихше трави... За те й любили ёго старші! не любив ёго тільки Сопун, а терпів ёго через те, що ёго прислали ему в адъютанти з полку. Сопун мислив, що Оскерку приставлено надзирачем до ёго. Оскерка був молодий ще паробок, літ може 25 чи й менш, з освітою більшости піхотних прапорщиків. Любив говорить багацько, швидко, видаючи з себе чоловіка освіченого и закидаючи в свою річ французкі слова, котрих може й сотні не знав. За те в танцях був верховодом и навряд хто й з кривних „мазурів" оддирав мазура краще Оскерчиного!.. Сопун шутковав, що Оскерко й живе й мислить ногами и що ноги піднесуть ёго високо у гору...

Рязанець Иванов був чоловік жонатий, простий; вийшов з кадетів не довчившись и, як кажуть, тер собі з-тиха ляжку, дбаючи тільки про хліб насущний, та про те, щоб солдати ёго роти були добре виправлені, добре знали муштру и величання усіх начальників, починаючи з фельдфебля и кінчаючи генералом. Женився він з якоюсь попівною, без жадної освіти, але вона була з себе огрядна и вміла пекти дуже смачні пироги. Дітей у їх не було.

Прапорщик Маслоковский був дуже молодий хлопець, тільки що випущений з Орловскої воєнної гімназії. Маслоковский був сином воєнного священика, родом з під Харкова; але не признавав себе ні до якої нації и говорив, що він „славянин". — „Предок мій був козак Маслюк; утік з України в Московщину и став Маслоков. Син его чи онук перебіг у Польщу и зробився Маслоковским и католиком. Прадід вернувся до православія и поселився в Росії... ну, до якої-ж нації я повинен належать? Певно ні до-якої!.. тільки славянин!" Так говорив Маслоковский. — Та й те треба додати, що Маслоковский не любив розмови ні про політику ні про літературу и вельми мало тямив в їх. За те до панночок — так тягло ёго, наче магнит тягне до себе залізо.

Жучиха хоч и не долюбляла воєнних, але, звичайно, привитала Сопуна и ёго товаришів и запросила їх не забувать її хати и завернуть до неї на Семена „на пиріг и ложку борщу".

В день Семена народився Семен Жук и сей день Жучиха завсігди святкувала, а того року тим більше через те, що її любий Семенко скінчив університет. —

Семена тогді прийшлось в четвер. У ранці Жучиха з усією сім'єю пішла до церкви, пішов за ними й Джур. Сопун з товаришами завернув також в церкву, прийшло чимало й Куличан. З церкви пан-отець з причтом и Сопун з своїм „штабом" зайшли до Жучихи з поздоровленем. Трохи згодя прибув и знаємий наш Хмара з „супругою". Трохи-по-троху на обід з'їхалось чимало гостей: були й Батуриці и Конотопці и хуторяне. Жучиха кожного гостя витала приязно.

Пообідали. Гості пішли в сад. Сопун сів на лавочці и, сидячи, заснув. Рязанець Иванов, укутавши за обідом трохи не всю фляшку вишнівки, тільки піхтів, сидячи на ганку, наче той паровик на залізниці. Хмара ходив з картами и заохочував собі товариство до преферансу; а прапорщики, наче метелики, літали між панночками — від одної до другої. Маслоковский більш усіх лип до Рисі, а Оскерка наче стрикоза вертівся коло Соні. —

Підойшов до сієї групи и Джур, и, промовивши кілька слів, став піднимать на глузи Маслоковського. Молодий прапорщик червонів, починав и собі глузовать з Джура, але глузи у ёго виходили або дурницею, або вельми грубими; одначе він не кидав бесіди своєї з Рисею. Джур став гніваться и косо дивиться на Маслоковського. Рися не знала, що заподіять и як одвзяться від прапорщика. Але стара Жучиха виручила її, покликавши до себе... Через кілька хвилин на садовім ганку стояв великий стіл покритий тонким білим настільником, котрий блищав наче сніг ясного морозного дня. — На столі поставили величенну куфу з варенухою, а на другім кінци стола самовар. Рися сіла наливать чай, а Олена Василівна примостилась біля куфи. Семен, яко господар, зазивав гостей до столу: „а нуте панове! хто до чаю, хто до варенухи!" говорив він. Усі мужчини, кромі Оскерки, вдались до варенухи. Пан-отець и Сопун усілись близше до Жучихи, а Джур присів на тім кінци, де стояв самовар.

— „Гарний отсе напиток!" говорив пан-отець, беручи з рук Жучихи другу чашку варенухи, „та жалко, що він виводиться у нас."

— „Не всюди виводиться," одповів Сопун. „Хто не вдаряється в чуженицю, той не шампанске, а варенуху." Оскерко посунувся близше до Сопуна.

— „Тепер навіть виводяться й люде такі, котрі вміють варить варенуху," озвався пан-отець.

— „У мене був деньщик, так от варив варенуху!.. такої варенухи я більш нігде не пив..." говорив, наче з просоня, Сопун. А Оскерко знов посунувся до ёго.

— „Чи чули, панове, новину?" озвався Хмара: „у нас є новий сусід."

— „Хто? хто такий?" запитало разом кілька голосів.

— „Віренко!"

— „Се той, що купив недалеко од вас хутор Сумний-Кут?" спитав пан-отець.

— „Еге! він самий."

„Який се Віренко?" спитав Жук. „Як ёго звать? я знав одного Віренка, чи не той се?"

— „Віренко Олексій!.. Той, що колись у нас у Конотопі писарчуковав у суді, а тепер — бач, тисячу десятин землі купив..." одповів Хмара.

„Так Олексій Віренко!.. се він и є!.." заговорив радісно Жук. „Я ёго знаю давно... Як же він живе?"

— „Хто ёго зна, як він живе..." одповів Хмара. „Живе якимсь вовком, ні в кого не бував, ні до себе нікого не зове: живе, наче ведмідь у берлозі..."

„Давно він приїхав у Сумний-Кут?" спитав Жук.

— „Давненько! зараз після великодних свят," одповів Хмара.

„Жалко, дуже жалко, що я й досі не знав про се, а то я б давно поїхав до ёго..." сказав Жук.

— „Чого ви до ёго поїдете?" запитав Хмара.

„Так! зазнаємиться! Віренко чоловік відомий, чоловік освічений, ёго й література знає..."

— „Я не радив би вам їздить до ёго."

„Чому"?" спитав Жук Хмару.

— „Тому, що ви чоловік молодий, а Віренко, знаєте, був на заслання; на ёго, знаєте, як всі дивляться..."

Жук подивився на Хмару тим поглядом, яким дивляться на того, кому не хочуть виректи ту глибоку зневагу, котрої він достоїн, и сказав: „спаси-Біг вам за раду, але для

мене вона не потрібна, бо в чім, в чім — а в знаємості я й сам вмю одрізнити чорне від білого."

И повернувшись спиною до Хмари, Жук сказав Джурови: „Антоне! хочеш вареної? Давай за здоров'я того, хто любить кого."

— „Давай!"

„Давай по другій — на погибель тому, хто завидує кому."

— „Давай!"

Бесіда йшла весело, варенуха розвеселила усіх. В вечорі хто сів у карти грати, хто просто розмовляв, а молодіж вдарилась до танців.

— „Вам весело?" спитала Рися Джура, танцюючи з ним польку.

— „Бачте — я танцюю," одповів Джур.

— „Але се не значить, що вам весело!.. Я питаю: чи весело вам в душі?"

— „Дивлячися на вас, хиба можна скучати?"

— „Знов таки се не одповідь; вашу річ я взяла б за комплимент, але й сама знаю, що, коли мені весело, то и другим я не дам скучать..."

— „Отже й помиляєтесь! На сей раз вам весело, а мені — ні."

— „Чого?"

— „Того... як би вам сказати... та приміром: чого скучно парібокovi, котрого завтра поведуть у привод, під станок..."

— „Щось чудно... я и не зрозумію сего... здається, вас не ведуть у привод?" шутковала Рися.

— „Ні, не ведуть... але ви забули, що через тиждень мені треба... треба їхати з Жуківки," сказав Джур, дивлячися пильно на Рисю.

Рисині очі стрілись з очами Джура и спустились у низ... Джуру показалось, що Рисина рука, котру він держав, погорячіла... він стиснув її, Рися з легка стиснула Джурову руку и спитала:

— „Хиба вам так сподобалась наша Жуківка, що..." — „Жуківка?... Жуківка для мене могла-б бути усюди... колиб..."

— „Колиб що?" — „Коли-б зі мною були... ну, як би ёго сказати?... жуківські люде..."

Рися нічого не одповідала.

Танець скінчився; Рися пішла у другу кімнату, а Джур сів у куточку и замислився. Ёму й справді не хотілось кидати але не Жуківку, а Рисю. Ёму здавалось, що він любить Рисю. Кажу: здавалось, бо в тім чувстві, котре заворушилось у ёго в серці, він не дав собі справжнього урозуміння... Посидівши, Джур піднявся и вийшов в сад. Довго він ходив по саду, довго думав, далі зразу став и голосно сказав: „так, так, так! я її люблю!" и знов став ходити по саду... „Що же, чи сказати їй, чи мовчати? Ні!.. краще мовчати!.. краще підождати, побачити, — помислити и довідатися, довідатися з вірного жерела — що за нею! Але од кого и як?... Хиба у Семена вивідати?... не яково!.. а не вивідавши, — нічого й говорити з нею. — Я знаю, що вона мене любить; знаю, що я їй до вподоби: знаю, що й згодиться одружитись зо мною, й стара против сего нічого не скаже й Семен згодиться, алеж треба подумати и про хліб... від одного коханя не наісись!.. Добре, коли за нею дадуть гарне придане, а коли ні, що тоді!.. у мене своїх достатків нема; практика моя... то ще журавель в небі!.. Ні! не приходиться тепер говорити Риси..."

Такі думки сновались у голові Джура... А що думала Рися?... Вона в ту хвилину нічого не могла думати! її чисте молоде дівоче серце зарілось першим коханем, тим коханем,

котре не дає нічого думати, котре не вважає на будущину, не вважає на завтра!.. воно живе тільки тимчасовою хвилиною... хвилиною щасливих молодих літ, свіжих сил, горячих и правдивих чувств, хвилиною святої любови!.. Сю жило й серце Рисі!..

На другий день Семен йшов на поле подивитись як сіють.

— „Піду и я з тобою," сказав до ёго Джур.

„Ходи, коли маєш охоту; але я піду далеко й назад вертати му пішки."

— „Дарма, піду; хиба в мене ноги куповані..."

Вийшли на поле. Джур став заводити річ про достатки и трохи-по-троху навів річ и на худобу Жуків и довідався, що Жуки мають трохи не півтора тисячи десятих однієї землі, що в добрий рік дохід іх буває в сім тисяч карб.; але скільки ще мають грошей — того не довідався, бо Жук на питанє про гроші якось нехотя одповів Джурови:

— „Хто ёго знає, я не считав и ніколи не розпитував про се мамусю... знаю, що щось є, але кільки — не скажу."

И знову у душі Джура забігали питаня: чи казать, чи не казать? И знов Джур становився на тім, що тепер не час ще говорить про своє коханє... треба ждати...

Зблизився й день виїзду Джура з Жуківки. На кануні сего дня з-ранку Джур принявся паковать своє збіже. Вложивши усе и зачинивши скринку, він глянув округ себе и в душі ёго заворушився жаль и коханє... серце ёго так зациміло; страсть, стрівшись з розлукою, підняла страшну хуртовину!.. а тут наче на зло повз вікна пройшла Рися по саду!.. Джур загорівся ще більш и тут то натура дала ёму знати, що вона не признає й не хоче признавати ні яких матеріяльних розчотів... що який-б не був матеріяліст, але мислить про те, що „коханєм ситий не будеш", натура дозволяє тільки тогді, коли страсть не запалала ще усією силою свого огню, поки сила любови не обхватила ще усіх нервів, усёго організма! тільки тогді!.. а в час хуртовини серця не застановиш ёго чувств, як не зупиниш людскими руками тієї хвилі, котру жене сердитий вітер по воді!

Джур вибіг в сад и догнав Рисю. Рися йшла задумавшись.

— „Добрий день!" сказав Джур.

Рися здригнула. Голос Джура наче електрична іскра пробіг по її жилах.

— „Добрий день!" одповіла вона.

— „Що се ви так рано вийшли на прогульку? спитав Джур.

— „Так! я давно вже встала... не гарно спалось... а ви давно встали?"

— „Я вже вложив ся..."

Обоє замовкли... Джур подивив ся на Рисю: очи її здались ёму вохкими: от-от викотяться з іх слёзи.

— „Орино Йвановна!" сказав Джур, „скажіть мені правду: ви плакали?"

— „Ні!"

— „Чого ж ви такі смутні?"

— „Я?... ні, я не смутна... я так собі... а може й... у кожного є своя печаль... єсть вона и в мене..."

— „У вас? печаль!. у ваші літа!"

Рися глянула на Джура...

— Скажіть мені, Орино Йвановно! яка у вас печаль? чого вона? може я поможу вам?"

Джур взяв Рисю за руку и стиснув. Рися не однімала своєї руки...

— „Скажіть!" допитувався Джур дивлячись в вічі Рисі.

— „Не можете... не схочете..."

— „Я не схочу! я!.. Рисяю! хіба ви не примічаєте, що я... я люблю вас!.. Рисяю, мила моя Рисяю! чи любите ви мене?"

Рися нічого не відповідала, тільки поблідла и затрусилась наче в пропасниці...

— „Що ж, Рисяю! ви мовчите? ви не любите мене?"

— „Ні!.. я люблю вас..." еле чутно промовила Рися...

Джур нагнувся и поцілював її.

— „Ви завтра поїдете?" тихенько спитала Рися.

— „Завтра!" одповів Джур. У Рисі полились слези.

— „Пустіть мене!" сказала вона однимаючи руку... „пустіть! идіть собі в кімнату... я піду в ліс... не йдіть за мною... не хочу..." и вона швидко пішла на перед. Джур стояв увесь в огни, голова горіла, серце билось, він сам був не свій!..

„Антоне! Антоне! де ти?" гукав Семен. „Йди чаю пий." — Але Джур не чув нічого! перед ним стояв образ Риси, в ушах ёго чулись слова її „ви завтра идете..." він задихався!..

„Антоне!" скрикнув підходячи до ёго Семен. „Ти глухим став, чи що? — кричу, кричу, зову тебе, а ти стоїш наче вкопаний й не чуєш."

Джур подивився на Семена.

„Та що се з тобою Антоне! чого ти такий червоний?"

— „Що зо мною?" одповів Джур... „Зо мною те... що я.. я люблю твою сестру Рисяю!"

Жук ні з роду не сподівався такої одповіді, не знав що й сказати и мовчав.

— „Чогож ти мовчиш, Семене! хіба не чув, що я сказав?" „Чув, та шож мені казати?"

— „Що казати!.. Боже мій! и ти не знаєш, що казати!.. та ти порадив би мені, що діяти! говори швидче, говори."

Джур взяв Семена за руки и стиснув їх з усієї сили.

„Ай!" крикнув Семен, „постій! не дави так боляче! та що се ти, Антоне!.. як же се так!.. ти спочинь! дивись, як од тебе палить жаром. Ходім у хату!"

— „Ні, в хаті душно... не піду... ти мені кажи, що діяти?"

„Та що-ж я тобі скажу? Рися знає, що ти любиш її?"

— „Знає."

„Що ж вона?"

— „И вона мене любить."

„От — як! гм!.. ну се ваше діло, я тут нічого..."

— „Бач! нічого!.. я у ёго поради прошу, а він „нічого"... геть! йди собі!.."

„Чуєш, Антоне! ти справді тепер не при собі... Ходім у хату та спочинь, а послі порадимось."

— „Тривай, я й тут спочину..."

Пройшло більш години: Джур и Жук сиділи мовчки... Як ось прийшов Иван и сказав:

— „Пані ждуть вас до чаю."

„Зараз прийдемо. Ходім!" сказав Жук.

Джур мовчки встав и пішов; але прийшовши в дім, повернув у свою кімнату и просив принести ёму туди чаю. Матери Жук сказав, що Джур втомився пакуючись и хоче спочити, и взявши чай сам поніс ёго Джурови...

— „Ну, Семене! шож ти мені скажеш: піде Рися за мене, чи ні?" спитав Джур трохи згодя.

„Не знаю..."

— „А ти як думаєш?"

„Я?.. мені здається, коли вона тебе любить... тільки, що вона ще дитина... Сам ти знаєш, що їй заміж ще дуже рано... нехай би ще погуляла..."

Джур підскочив. „Рано!.. се-б то вона мені не пара... так?" спитав Джур, глянувши грізно на Семена.

„Ні! не так!.. ти не горячись, осядься трохи... Ти лікар и лучше мене знаєш, що ранні браки шкодливі... Ти розмисли гарненько: коли ти кого любиш, так не захочеш зробити того нещасним... а хиба Рися буде щаслива, вийшовши заміж у такі дитинні літа?..."

— „Я й не кажу, щоб зараз вона виходила за мене... можна щось и подождать... але чи ти згодишся на наш брак?"

„Хиба я що?" одповів Семен... „я Рисі не батько... не мені з тобою жить, у неї своя воля є... Се як вона сама захоче та матуся..."

— „Чи вже ж матуся стане суперечити?" спитав Джур.

„И про се я не знаю; сам попитай у неї..."

А Рися тим часом зайшовши у ліс втирала дрібні слези. Їй душило те, що „він завтра поїде, ёго завтра вже не буде": більш ні про що Рися й не думала! Їй и на гадку не прийшло, чи жениться він з нею, чи ні; їй хотілось тільки, щоб вона ёго бачила, чула ёго голос, говорила з ним, щоб він не іхав. — Виплакавшись Рися вернулась до дому, прийшла в свою кімнату, замкнула двері, вмилась; тогді одімкнула замок в дверях и сіла.

Несподівано для неї вийшов Семен.

„Де ти Рисю була?" спитав він.

— „У лісі гуляла..." одповіла.

„И чаю не пила?"

— „Ні! я встала рано, напилась молока и пішла гулять."

„Одна?"

— „Одна! хиба мені первина?"

„А Джура не бачила?"

— „Бачила в саду..."

„Що він тобі казав?"

— „На що се ти допитуєшся?"

„Я знаю, що він тобі казав..." сказав Семен и всміхнувся.

— „Коли знаєш, так на що питать!"

„Рисю! скажи прямо: ти любиш Джура?"

Рися зачервоніла, спустила у низ очи и тихенько промовила: „Еге!"

„Гм! а пішла б за ёго заміж?"

— „Я про се й не гадала!..."

„Так погадай, та ще й добре погадай! він сьогодні сватати ме тебе..."

Рися замислилась... Трохи згодя вона сказала: „Серце Сеню! братику мій! порадь ти мене..."

„Моя хата з краю!.. тобі з ним жить."

— „Я ще молода... людей не знаю: ти лучше знаєш Джура... він твій приятель..."

„Про мене!"

— „Що про тебе?"

„Рано тобі заміж... погуляй ще..."

— „Сеню!.. він завтра поїде?"

„Поїде..."

Рися знов заплакала. Семен став її уговорювати, став її заспокоювати, став пестити наче дитину.

— „Сеню!" сказала заспокоївшись Рися, „мені байдуже замужя!.. коли-б він не іхав... жалко мені ёго буде!.. Сеню! скажи ёму, щоб не іхав — "

Знов Семен став уговорювати Рису, що Джурови не можна не іхати, що ще лучше, коли він поїде, тогді ще краще вона засвідчиться, чи справді вона ёго а він її любить. Заспокоївши сестру, Жук пішов у поле. Ёму хотілось освіжитись! Така несподівана річ, слёзи сестри, котру він дуже любив, зробили й на ёго великий вплив, підняли и у ёго цілий рій думок! Він любив Джура яко товариша, поважав ёго, але при думці — щоб Джур став ему швагром, — у ёго на серці становилось не зовсім добре! Чим Джур не вдоволяв ёго для швагра? про се Жук не допитався сам у себе, але коли-б залежало од ёго одного, він би не згодився на замужя Риси з Джуром!.. Через се він и навертав и Джура и Рису на ту гадку, що Риси ще рано заміж! — „Нехай мине," думав Жук, „рік, або два, тогді и видній буде: може я й помиляюсь, може Джур и справді стоїть Риси!.. мені що в ёму!.. мені, аби вона була за ним щасливою... нехай же вона ёго краще розпізнає, а то, що вона покохала ёго — се не диво! молода дівчина!.. дитина."

За обідом и Рися и Джур більш мовчали, говорив за всіх Жук з матерю більш про хозяйство, та про роботи. А Соня пильно придивлялась и до Риси и до Джура и до Семена.

У вечері, як тільки після чаю стара Жучиха встала, щоб ити у свою кімнату на розмову з приказчиком про хозяйські речі, Джур запитав її, чи не дозволить вона зайти до неї и ёму поговорити про дуже важне діло.

— „Заходьте, заходьте!" сказала Жучиха; „я не забавлюсь довго з приказчиком." Вона знала вже, про яке „важне діло" Джур хоче говорити з нею: Семен вже проблаговістив їй усе, що сам знав.

Годину згодя Джур сидів вже з Жучихою и мучився, не знаючи з якого боку почать річ про своє „діло."

— „Дякую вам, Олено Василівно!" говорив Джур, „за ваші хліб-сіль и ласки..."

— „Ні за що," одповіла Жучиха. „Спаси-Біг и вам, що завернули до нас... Вибачте, коли скучали; звістно на хуторі не великі веселости."

— „Мені нігде не було ще так весело, як у вас."

— „Дякую вам за добре слово!.. Поїдете — не осудіть нас... може чи й доведеться вже бачитись..."

— „От — добра хвилинка звернуть на своє діло," подумав Джур и сказав:

— „Се од вас залежить, Олено Василівно!"

— „Як од мене?" спитала Жучиха и стала пильнійш придивляться до чулка, котрий плела.

— „Так! коли ви захочете — я вернусь до вас... а не захочете..."

— „Я вас не розумію," сказала Жучиха и пучки її стали швидче перебирать прутки.

— „Е, скажу од разу просто," подумав Джур и, вставши, промовив:

„Олено Василівно! я люблю вашу дочку Рису!.. вона любить мене... благословіть нас..."

Жучиха положила чулок на стіл.

— „Спаси-Біг вам," сказала вона. „Але Рися у мене ще дитина... куди їй заміж!.."

— „Весіле можно одложить... ви тільки не одмовте мені!.. благословіть нас, нехай ми будемо заручені... зробіть нас щасливими..." Джур припав губами до Жучишиної руки.

— „Щастє не од людей, а од Бога," одповіла Жучиха. „На все Ёго свята воля!.. Коли Рисіна доля — бути вашою, так сего не минеш... Я не одмовляю вам, а на заручини тепер не згоджаюсь... Кажу вам, що Рися дитина... треба подождать..."

— „Ми будемо ждати, покіль ви скажете... тільки благословіть нас тепер!..."

— „И сего не можна!.. се все одно, заручини будуть... А на що тепер вам заручаться? Хиба незарученим не можна ждати!.. Ось послушайте мене! сідайте!" Джур сів. Жучиха заговорила так: „И ви и Рися люде молоді... діти... Вам здається, що коли ви тепер кохаєте одно другого, так вже й на віки кохати мете... а про те й не вважаєте, що перше коханє не буває довговічним... сердцю на закажеш... Отже ні ви ні Рися не можете дати заруки за своє коханє... Ви поїдете між людей, може зустрінете иншу кращу и покохаєте її... и про Рисю скажу, що й я за неї не зарікаюсь... Кажу-ж вам: перше коханє чисте, горяче, свята, бурливе, ні в чім воно не знає перепони... але вважайте й на те, що що горить дуже, те швидко й згорить..."

— „Так як же?" спитав Джур.

— „По моєму от-як: не треба ні яких заручин — ідьте собі, куди вам треба... Я вам не одмовляю... подождіть років зо два: коли за сей час не забудете Рисі, коли кохати мете її, а вона вас, тогді — благослови вас Господи й під вінець" — Жучиха піднесла хустку до очей а Джур схилив голову й замислився: обоє мовчали.

— „Воля ваша и божа," заговорив згодя Джур... „нехай и так!" и став ціловать руки Жучихи.

— „Я вирекла своє слово... але не подумайте, що я приневолювати му свою дитину! Оборони мене од сего Господи!.. я даю дітям волю... не мені жить а ім; одначе думаю, що й Рися буде однієї гадки зо мною... Я звелю позвать її и питаємо у неї."

Прийшла Рися; лице її було бліде, а очи блищали; несміливо вона підійшла до матери, наче в чому провинуватилась... и несміливим, тихим голосом спитала:

— „На що мене звали, матусю?"

Жучиха ніжно глянула на дочку, ласкава усмішка мигнула на її губах и вона спокійно з ласкою сказала:

— „Рисю! пан Джур сватає тебе! як ти про се думаєш?"

Рися впала на груди до матери, обняла свою ненью и крізь слези одповіла: „Матусю! я люблю ёго!.. але про сватанє я не мислила ще..."

— „Чого-ж ти плачеш? годі! годі! перестань, доню!.. заспокойся, помисли и скажи!.." Рися не одводила свого лица од неньчиних грудей и не випускала з своїх рук материної шиї. А стара Жучиха гладила її по голові и ніжно ціловала... Так діялось може хвилин з десять; далі Джур озвався: „Скажіть же Орино Йвановна ваше слово."

— „Мені здається," промовила тихо Рися, „рано ще мені заміж."

Джур зітхнув.

— „И я так мислю," сказала Жучиха.

— „Одначе-ж скажіть," допитувався Джур, „чи підете за мене, чи ні?"

— „Піду, та не тепер... подождемо трохи... подождемо, покіль мине мені 18 літ."

Джур став ходити мовчки по хаті.

— „А ви за сей час не розлюбите мене? не сподобаєте другого?" спитав Рисю Джур.

— „Ні! ні! я зарікаюсь за себе, Антоне Миколаєвич! покіль жива я, однаково любити му вас... от вам Бог и моя мати нехай будуть свідками мого слова, що серце моє не привернется ніколи ні до кого, кроме вас."

Страсть знов забунтовалась у серці Джура: він забув, що тут сидить Жучиха, й обнявши Рисю, став її цілувати...

— „Рисю,” говорив він — „для мене ти дорожша усього на світі, святійш Бога, яснійш сонця!.. коли я розлюблю тебе, коли я!... нехай мене...”

— „Годі! годі!” перебила ёго Жучиха, „так клястись гріх великий, на все воля божа. Ви лучше скажіть нам: куди ви од нас поїдете, и коли навернетесь до нас?”

— „Поїду од вас прямо в Н., відтіль може за кордон... але запевно нічого не знаю... одно добре знаю, що на весні буду у вас; а до того часу прошу вас, не забороніть мені писати до вас... сподіваюсь, що не забороните и Рисі одповідати мені?”

— „Чом же! пишіть до нас, ми з великою подякою одповідати мемо вам. Одначе, мої голубята, час и спать.”

Не спалось тієї ночі ні Рисі, ні Джуру, ні Олені Василівні!.. Олена Василівна, попрощавшись з Рисею и з Джуром, засвітила перед образом Пречистої лампадку, впала на вколішки, и довго-довго молилась без слів, молилась серцем, душою... молилась тією молитвою, якою моляться ніжні матери, вимолюючи у Бога щастя своїм дітям...

А Рися прийшовши у свою спальню, виложила перед Сонею, як кажуть, усю свою душу, и усе говорила з нею про Джура, аж поки не стало займаться на світ.

Джур, перекинувшись де-чим з Семеном, ліг спать; але навіть до самого світу и очей не зводив. Образ Рисі так и стояв перед ним! Джур кілька раз вставав, світив свічку, запалював папираса, курил, знов гасив свічку и знов лягав спать и знов не йшов до ёго сон, а тільки наче з-за стіни впливала, мов лебедь по воді, Рися и плила, плила... а він все дивився на неї... все любовався нею...

Другого дня після сніданя Джур поїхав з Жуківки. Семен провів ёго до першої стациі.

— „Не забувай же мене!” говорив Джур прощаючись з Жуком.

Пиши до нас!” говорив Жук.

Товариші обнялись, поцілювались и розїхались.